

**ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГРУНТООХОРОННИХ
ОБМЕЖЕНЬ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

О. Кустовська, кандидат економічних наук, доцент кафедри
землепорядного проектування,

О. Поліщук, студентка факультету землепорядкування

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: kustovska.ov@gmail.com

Анотація. У статті проаналізовано сучасні проблеми землепорядного забезпечення сільськогосподарського землекористування в Україні, адже родючі земельні угіддя виступають базисом цивілізованого життя людини, а їхній стан, значною мірою, відображає здоров'я будь-якої нації. Тому інтенсивна експлуатація земель до повного виснаження без застосування відновлювальних заходів є повним екологічним самогубством. Земля є не лише головною умовою існування людського суспільства, а й найважливішим джерелом національного багатства, універсальним чинником будь-якої діяльності людини. У сільськогосподарському виробництві земля є головним засобом виробництва, без якого неможливий процес виробництва продукції рослинництва і тваринництва, є і предметом, і засобом праці, визначає не лише темпи розвитку, а й рівень ефективності – результат господарювання.

Обґрунтовано напрями щодо формування ґрунтоохоронних обмежень у використанні земель сільськогосподарського призначення орендних землекористувачів, зокрема: земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва повинні використовуватися із дотриманням установлених строків повернення окремих сільськогосподарських культур відповідно до допустимих типів та видів сівозмін згідно проектів землеустрою, а також землевласники і

землекористувачі при здійсненні господарської діяльності зобов'язані інформувати органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування щодо якісного стану, деградації та забруднення земельних ділянок, про посівні площі сільськогосподарських культур, що вирощуються на них, з обов'язковою реєстрацією відповідних змін у земельному кадастрі.

Ключові слова: *охорона ґрунтів, проекти землеустрою, сівозміни, ґрунтознавство, обмеження, використання земель, чергування сільськогосподарських культур.*

Актуальність. В аграрному секторі найважливішою складовою частиною ресурсної бази є земельні ресурси, а ефективність виробництва і продуктивність праці в аграрній сфері визначається родючістю сільськогосподарських угідь. На сучасному етапі суспільного життя земельні ресурси використовуються досить інтенсивно, виконуючи при цьому функцію територіального базису, основного засобу виробництва й природного ресурсу. На їх якісний стан найбільшою мірою впливає нерациональне сільськогосподарське використання земель, що впливає на зниження родючості ґрунтів через втрату їх структури, вологопроникності, переущільнення тощо. А при раціональному землекористуванні важливим є збереження гумусу, який сприяє росту й розвитку рослин і мікроорганізмів, що є незамінними при перетворенні мінеральних та органічних речовин у ґрунтах.

Людське життя неможливе без постійного використання земельних ресурсів і як речовинного чинника, і як об'єкта суспільних відносин. Людина не завжди обдумано та раціонально використовувала землю, що призвело до швидкої її деградації, а також втрати родючості. Високопродуктивні земельні ресурси почали перетворюватися у непридатні, які характеризуються зруйнованим ґрунтовим покривом й докорінно видозміненим рельєфом.

Ще десять років тому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів» [7, с. 1] були внесені зміни до Земельного кодексу України, Кодексу України про

адміністративні правопорушення, Законів України «Про землеустрій» та «Про охорону земель». У відповідності законодавчим документам, власників та користувачів земельних ділянок, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва загальною площею більш як 100 гектарів, зобов'язали розробити проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. А в 2015 році вказані вимоги поширилися на всіх без винятку власників та користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва незалежно від площі земель, що використовуються.

Але, нажаль не завжди спрацьовує принципі економічно вигідно й екологічно доцільно, як правило, переважає те, що економічно вигідно по відношенню до площ посіву певних сільськогосподарських культур.

Переважає більшість сучасних сільськогосподарських підприємств не мають екологічного і економічного обґрунтування структури земельних угідь і посівних площ. Наслідком цього є збільшення площ під просапні культури, які негативно впливають не лише на ерозійні процеси, а й передують виникненню інших деградаційних процесів. Власники і користувачі землі почали ефективніше використовувати виробничий потенціал земель, які знаходяться в межах їх господарств, для максимального задоволення своїх економічних інтересів. При цьому вони не завжди дотримуються ні природоохоронних вимог, ні особливих режимів використання земель.[4, с. 94]

Усе це призвело до порушення оптимізації території сільськогосподарських підприємств, у тому числі сівозмін, що спричинило деградацію ґрунтового покриву. Тому, питання щодо оптимального використання та охорони земель стає одним із ключових не лише у процесі земельних відносин, а й у господарській діяльності усіх форм господарювання, що потребує зміни ставлення до ґрунтів як основного засобу виробництва в сільському господарстві. Ось тому виникає потреба в організації

сільськогосподарського землекористування, враховуючи екологічно обгрунтоване та економічно вигідне використання земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням оптимізації структури земельних угідь на території сільськогосподарських землекористувань займалися такі науковці як: К.В. Дарчук, Д.С. Добряк, О.С. Дорош, М.І. Кареба Л.І. Копій, Ю.О. Кочетков, А.Г. Мартин, Н.Л. Ровдич, Р.В. Тихенко та ін.

Вагомий внесок у вивчення проблем формування та організації території сільськогосподарських землекористувань, використання й охорони земельних ресурсів зробили такі вітчизняні вчені, як Д.І. Бабміндра, Б.М. Данилишин, Ю.Д. Гуцуляк, Д.С. Добряк, О.С. Дорош, В.М. Другак, А.Г. Мартин, В.М. Месель-Веселяк, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, А.Д. Юрченко та ін. Питанням землеустрою земель сільськогосподарського призначення в Україні у нових економіко-правових умовах присвячені роботи Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, В.М. Кривова, М.П. Стецюка, А.М. Третяка та інших дослідників, проте напрями формування організаційно-правового механізму регулювання антропогенного навантаження на сільськогосподарські угіддя залишаються дискусійними.

Мета дослідження є аналіз існуючих проблем землевпорядного забезпечення сільськогосподарського землекористування в Україні та обгрунтування формування ґрунтоохоронних обмежень у використанні земель сільськогосподарського призначення.

Результати дослідження та їх обговорення. У 2013 році в Україні було запроваджено адміністративну відповідальність за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом [7, с. 3], проектів землеустрою, що передбачає накладення штрафу на громадян і посадових осіб.

Фактично, можливість для накладення адміністративних штрафів, що передбачені статтею 55 Кодексу України про адміністративні правопорушення, на посадових осіб сільськогосподарських підприємств відсутня навіть у 2013 році, оскільки штраф за відповідне правопорушення не може бути менше 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а максимальний розмір штрафу згідно статті 244 згаданого Кодексу, становить лише 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А Законом України «Про землеустрій» визначено, що порядок розробки проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, має встановлюватися Кабінетом Міністрів України. Вказаний Порядок було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1134 від 02.11.2011 року.[1, с. 94] Як зазначають А.Г. Мартин та О.В. Краснолуцький, недостатній прогрес у запровадженні проектів землеустрою свідчить, перш за все, про невдалість прийнятої у 2009 році концепції регулювання правовідносин, пов'язаних із забезпеченням охорони родючості ґрунтів через жорстке регламентування системи сівозмін у порядку землеустрою [5, с. 2].

Організація сільськогосподарських угідь, у тому числі і системи сівозмін – заключається у проведенні трансформації сільськогосподарських угідь, складанні систем сівозміни на територію ріллі, а також за умови наявності ерозії ґрунтів – запровадження заходів, які стосуються захисту земель та їх раціонального використання. Організація території сівозміни базується на розміщенні полів, польових станів та польового водопостачання, захисних лісосмуг й польових доріг. При цьому необхідно врахувати: рельєф місцевості й умови, які сприяють ефективності використання сільськогосподарської техніки. Проектуючи розташування полів, не потрібно змінювати вже освоєні в натурі поля, межі повинні проходити по живих урочищах та постійних дорогах з лісосмугами. В основу чергування культур у полях сівозміни покладено їх біологічні особливості, технологія вирощування, зокрема з системою обробітку ґрунту і удобрення, а також заходами боротьби з ерозією ґрунту, бур'янами і хворобами сільськогосподарських культур. Кожна сівозміна займає лише

заплановану площу, має певну кількість полів і при цьому характеризується встановленим порядком чергування культур.

У Законі України «Про охорону земель» визначено нормативи у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів, серед яких є і нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах. [6, с.5] У нормативах оптимального співвідношення культур у сівозмінах подано структуру посівних площ для різних природно-сільськогосподарських регіонів, а також перелік сільськогосподарських культур, що придатні для вирощування у цих регіонах [7, с. 5]. Так, спираючись на постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах», встановлено допустимі нормативи періодичності (в роках) вирощування сільськогосподарських культур на одному і тому ж полі.

Практика показує, що при дотриманні такого співвідношення сільськогосподарських культур можна досягти високих і стабільних урожаїв, запобігти виснаженню і втраті родючості ґрунтів внаслідок ґрунтовтоми, а не покладатися на системи удобрення ґрунтів, які спрямовані тільки на отримання бажаного врожаю, а не на нормування чи поліпшення якісних характеристик ґрунтів. [3, с.30] При цьому існує і недолік – новий орендар земельної мусить дотримуватися запровадженої раніше (для попереднього землекористувача) схеми чергування сільськогосподарських культур та полів сівозміни. Проте, дана схема не завжди зможе відповідати його бізнес-плану, тому варто коригувати проектні рішення і вносити зміни до існуючої проектної документації, замовником і власником якої є попередній землекористувач.

На жаль, введення адміністративної відповідальності за відсутність проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь не вирішує проблеми екологічно-безпечного використання земель сільськогосподарського призначення та збереження і відновлення їх родючості. Застосування ротації культур також не можна

вважати вирішальним чинником збереження родючості ґрунтів. Сівозміна фактично є лише способом попередження ґрунтовтоми – порушення біоенергетичного режиму ґрунтів та різкого зниження урожайності сільськогосподарських культур внаслідок їх беззмінного вирощування або частого повернення на попереднє поле сівозміни, що призводить до погіршення якісного стану ґрунтів, накопичення у ґрунтах специфічних хвороботворних мікроорганізмів та насіння бур'янів.

Накладення штрафу не буде дієвим важелем, який змусить землекористувачів здійснювати розробку вищезазначених проектів землеустрою, адже лише вартість проектно-вишукувальних робіт по складанню проекту землеустрою на сьогодні в десятки разів перевищує суми штрафів, а наявність у землекористувача розробленого проекту землеустрою не є гарантією того, що він буде безумовно дотримуватися визначених у проекті вимог, адже санкція за порушення, як правило, є незрівнянно меншою за прибуток, який може бути одержаний навіть середнім за обсягами виробництва підприємством при вирощуванні високорентабельних культур (соняшник, зернові, зернобобові тощо) та ігноруванні вимог землевпорядної документації щодо додержання сівозміни. [2, с.16]

Формування ґрунтоохоронних обмежень у використанні земель сільськогосподарського призначення повинне базуватися на встановленні мінімальних вимог щодо періодичності повернення окремих сільськогосподарських культур на земельні ділянки із орними землями у залежності від придатності ґрунтів для певного типу, видів сівозміни та фактичних попередників. [5, с. 23] Фактично, можна вести мову про можливість впровадження взаємозамінних сівозмін, що плануються на відносно короткий термін і можуть враховувати зміну попиту на продукцію, наслідки погодних умов, ресурсозабезпеченість господарств тощо.

Висновки і перспективи. Отже, підсумовуючи все вище сказане щодо регулювання охорони родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення необхідно, щоб землевласники і землекористувачі несли цивільну,

адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за недотримання умов ґрунтоохоронних обмежень, а також при здійсненні господарської діяльності зобов'язані інформувати органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування щодо якісного стану, деградації та забруднення земельних ділянок, про посівні площі сільськогосподарських культур, що вирощуються на них, з обов'язковою реєстрацією відповідних змін у земельному кадастрі, що дозволить відстежувати органами державного контролю історії посівів сільськогосподарських культур.

Список використаних джерел:

1. Дорош Й.М. Проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, як запорука сталого землекористування сільськогосподарських підприємств / Й.М. Дорош, М.П. Стецюк // Вісник Львівського національного аграрного університету. – Львів, 2010. – № 17 (1). – С. 92–98.

2. Краснолуцький О. Складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічно обґрунтовані сівозміни та впорядкування угідь / О. Краснолуцький, Р. Тихенко, Т. Євсюков // Землевпорядний вісник. – 2010. – № 4. – С. 14-17.

3. Кустовська О. До питання формування корпоративних структур сільськогосподарського виробництва / О. Кустовська, М. Новак // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2017. – №3. – С.27-33.

4. Кустовська О.В. Важливість оцінки якості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві / О.В. Кустовська, О.О. Хворостенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – №1 (164). – С. 92-95.

5. Мартин А. Нова концепція формування ґрунтоохоронних обмежень у використанні земель сільськогосподарського призначення / А. Мартин, О. Краснолуцький // Землевпорядний вісник. – 2014. – № 2. – С. 20-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2014_2_9.

6. Про охорону земель: Закон України, редакція від 18.12.2017р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15>

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів: Закон України, редакція від 30.12.2011р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-17>

REFERENCES

1. Dorosh, J.M., Stetsyuk, M.P. (2010) Land management projects that provide ecological and economic justification for crop rotation and land management as a pledge for sustainable land use by agricultural enterprises. The bulletin of the Lviv National Agrarian University. – Lviv, Vol.17 (1). – 92–98. (in Ukrainian)

2. Krasnolutsky, O., Tikhenko, R., Yevsyukov, T. (2010) Drafting of land management projects that provide ecologically and economically sound crop rotation and land management. Land Management Bulletin. – Kiyv, Vol. 4. – 14–17. (in Ukrainian)

3. Kustovska, O., Novak, V. (2017) On the issue of creating of corporate structures of agricultural production. Land management, cadastre and land monitoring. – Kiyv, Vol. 3. – 27–33. (in Ukrainian)

4. Kustovska, O.V., Khvorostenko, O.A. (2015) The importance of soil quality assessment in agricultural production. Formation of market relations in Ukraine. – Kiyv, Vol. 1 (164). – 92–95. (in Ukrainian)

5. Martin, A.G., Krasnolutskiy, A.V. 2014 New Concept of Formation of Soil Protection Restrictions in Agricultural Land Use. Land Management Bulletin. – Kiyv, Vol. 2. – 20–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2014_2_9. (in Ukrainian)

6. Protecting Lands: Law of Ukraine, as of December 18, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15>

7. On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Preserving Soil Fertility: Law of Ukraine, as of December 30, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-17>

О. Кустовская, О. Полищук

К вопросу формирования почвоохранных ограничений при использовании земель сельскохозяйственного назначения

Аннотация. В статье проанализированы современные проблемы землеустроительного обеспечения сельскохозяйственного землепользования в Украине, ведь плодородные земельные угодья выступают базисом цивилизованной жизни человека, а их состояние, в значительной мере, отображает здоровья любой нации. Поэтому интенсивная эксплуатация земли к полному истощению без применения улучшающих мероприятий является полным экологическим самоубийством. Земля является не только главным условием существования человеческого общества, но и важнейшим источником национального богатства, универсальным фактором любой деятельности человека. В сельскохозяйственном производстве земля является главным способом производства, без которого невозможно процесс производства продукции растениеводства и животноводства, является и предметом, и средством труда, определяет не только темпы развития, но и уровень эффективности сельскохозяйственного производства.

Обоснованы направления по формированию почвоохранных ограничений в использовании земель сельскохозяйственного назначения арендных землепользования, в частности: земельные участки сельскохозяйственного назначения для ведения товарного сельскохозяйственного производства должны использоваться с соблюдением установленных сроков возврата отдельных сельскохозяйственных культур в соответствии с допустимых типов и видов севооборотов согласно проектов землеустройства, а также землевладельцы и землепользователи при осуществлении хозяйственной деятельности обязаны информировать органы исполнительной власти и органы местного самоуправления по качественному состоянию, деградации и загрязнения земельных участков, о посевные площади сельскохозяйственных культур, выращиваемых на них, с обязательной регистрацией соответствующих изменений в земельном кадастре.

Ключевые слова: охрана почв, проекты землеустройства, севообороты, почвоутомление, ограничения, использование земель, чередование сельскохозяйственных культур.

O. Kustovska, O. Polishchuk

On the issue of creating the soil of conservation restrictions when using agricultural land

Annotation. The article analyzes the current problems of land management for agricultural land use in Ukraine, because fertile land is the basis of civilized human life, and their condition, to a large extent, reflects the health of any nation. Therefore, the intensive exploitation of land to complete exhaustion without the use of improving measures is a complete environmental suicide. Soil is not only the main condition for the existence of human society, but also the most important source of national wealth, a universal factor in any human activity. In agricultural production, land is the main mode of production, without which the process of production of crop and livestock manufacturing is impossible, is both an object and a means of labor, determines not only the pace of development, but also the level of efficiency of agricultural production.

Directions for the formation of soil protection restrictions in the use of agricultural land for lease land use are justified, in particular: agricultural land plots for commercial agricultural production should be used in compliance with the established terms for the return of individual crops in accordance with the permissible types and types of crop rotation according to land management projects, and also landowners and land users in the implementation of ho business activities are obliged to inform the executive authorities and local governments on the quality condition, degradation and pollution of land plots, on the sown area of crops grown on them, with the obligatory registration of the relevant changes in the land cadastre.

Key words: soil protection, land management projects, crop rotation, soil cultivation, restrictions, land use, crop rotation.